

1954 – החייל אמנון זכרוני מסרב לשרת בצה"ל

מאת: סגן סתיו תורג'מן, תובעת צבאית, פרקליטות דרום וזרוע היבשה.

בשנת 1953 התגייס לשירות צבאי אמנון זכרוני, אשר לימים יהפוך לאחד מעורכי הדין הבכירים במדינת ישראל. זמן קצר לאחר גיוסו טען זכרוני, כי הוא סרבן מלחמה ופציפיסט, וסירב לשאת נשק מטעמים שבמצפון. הוא נחשב לאחד מראשוני סרבני המצפון בצה"ל, ועניינו זכה להד תקשורתי רב, בעיקר לאור המשפט שהתנהל נגדו ושביטת הרעב שלוותה לו.

רקע עובדתי

אמנון זכרוני נולד וגדל בתל-אביב בתקופת המנדט הבריטי, ומשחר ימיו לא חשש להביע עמדות ודעות פוליטיות. בתקופת ילדותו נהג לקחת חלק פעיל בתעמולה של ארגון האצ"ל, אך עם השנים, ולאחר שהתוודע "לבעיה הערבית", כפי שהגדיר אותה, שינה את עמדותיו לכאלו המתיישבות עם אידיאל של חיים משותפים עם האוכלוסיה הערבית בישראל. כפי שנראה להלן, זכרוני נקט עמדה מעורבת ביחס לסרבנות, ושינה טעמו מעת לעת.

אמנון זכרוני, 1935 - 2017 (מתוך ויקיפדיה)

בשנות המדינה הראשונות, נוסחו של חוק שירות ביטחון משנת 1949 העניק פטור משירות ביטחון מטעמי הכרה דתית או מטעמי מצפון לנשים בלבד. זאת, בשונה מהמצב המשפטי כיום, בו קיימים בחוק פטורים שונים לנשים ולגברים; ואולם, הפטור מטעמי מצפון אינו מעוגן בחוק באופן מפורש ומפורט אף היום. תחת זאת הוא מעוגן במסגרת סמכותו הכללית של שר הביטחון להעניק פטור משירות "מטעמים אחרים", הקבועה בסעיף 36 לחוק שירות הביטחון. זאת בהתאם להמלצות "הוועדה המייעצת לענייני פטור משירות ביטחון מטעמי מצפון", שהוקמה בשנת 1995 ובוחנת כל מקרה לגופו.

ההליך המשפטי

עם הגיעו לגיל 18 נקרא זכרוני למלא את חובתו לשרת בצה"ל. בטור שכתב סמוך למועד גיוסו, בספטמבר 1953, ציין כי תחילה חשב להשתמט מחובת הגיוס "מחמת רעיונות פציפיסטיים", אלא שאחר "מחשבה ממושכת" הגיע לכלל מסקנה כי "רעיונות פציפיסטיים ברגע זה הם רעיונות אוטופיים", וכי שגרת החיים והמציאות לא עולים

בקנה אחד עם עקרונותיו והשקפותיו. לבסוף החליט כי בהתקיים תנאים מסוימים, עקרונותיו יכולים לדור תחת אותה קורת הגג יחד עם השירות הצבאי.

בהתאם, זכרוני התייצב למלא את חובת השירות הצבאי, אך עם זאת ביקש לשרת בנח"ל, שם להבנתו, העבודה קשה, אך האימונים הצבאיים אינם ממושכים, ולהערכתו, מאפייני הקרב והלחימה היו אמורים להיות מעטים ומצומצמים. בנוסף, ביקש זכרוני שתסופק לו תזונה צמחונית. פקידי לשכת הגיוס שמעו את בקשותיו, והבטיחו להתחשב בהן ככל שניתן, אך בסופו של יום מצא עצמו זכרוני בתפקיד לוחם בחטיבת "גולני", ביחידה בה האימונים הצבאיים "אינם מצומצמים כלל וכלל", ועם כוונה להוציאו לקורס בבית הספר למפקדים קרביים.

באשר לבקשתו של זכרוני לשמור על אורח חיים צמחוני, התברר לו כי בקשתו לא תיענה בחיוב.

בתגובה כתב זכרוני מכתב לעיתונות, בו גולל את סיפורו האישי וביקש כי רשויות הצבא ייטיבו את מצבו. במכתבו הביע זכרוני את מורת רוחו ממגבלותיה של המסגרת הצבאית ומהדרך בה היא מגבילה את חירותו של הפרט המשרת בה.

זכרוני המשיך להביע את מורת רוחו גם בצבא. הוא סירב להישבע אמונים לצה"ל, סירב להתייצב למשמרת כשהוא נושא נשק וכן נפקד מיחידתו למשך שלושה ימים. בגין מעשים אלה הועמד לדין בחודש מרץ 1954, בפני בית הדין הצבאי במחוז שיפוט פיקוד הצפון. כתב האישום שהוגש נגד זכרוני נשא שני פרטי אישום, האחד עניינו נפקדות מן השירות, והשני עניינו סירוב לפקודה שחייבה אותו להתייצב למשמרת כשהוא נושא נשק. זכרוני כפר באשמה, ניהל את ההליך וטען כי הינו סרבן מלחמה וכי מעולם לא נשבע אמונים לצבא ההגנה לישראל.

במסגרת ההליך, התביעה הצבאית הוכיחה את יסודות העבירה והצליחה לסתור ולהפריך את טענותיו של זכרוני. במסגרת ההליך הוגשו נוסח השבועה עליו חתם זכרוני במו ידיו, ובחקירתו הנגדית הוא אף הודה כי התאמן בנשק מזמן לזמן, וכי התנגדותו למלחמה היא התנגדות עקרונית.

ביום 28 במאי 1954, תוך כדי ניהול ההליך הפלילי בפני בית הדין הצבאי, וכאקט נוסף של הבעת מורת-רוח מן השירות הצבאי ונסיבותיו, פנה זכרוני לנשיא המדינה במכתב המודיע על פתיחה בשביתת רעב:

„הנני מחבד להודיעו שהחל מיום שישי, 28 במאי, הנני מסרב לקבל מזון כלשהו. אדוני, ראה את צומי כראיה להתנגדותי הגלויה להמשך קיומה של הכפייה המצפונית הנהוגה בישראל. הנני מוחזק ביחידה צבאית, על-אף העובדה, שאני שולל לחלוטין — כחמת נימוקים מצפוניים ומיסריים — את עצם קיומו של מוסד הצבא בישראל ובעולם. החזקת סרבן-מלחמה ביחידות צבאיות — לעתים גם בבחי' כלא צבאיים — עומדת בניגוד גמור להצהרת זכויות-האדם של האומות המאוהדות ומגילת-היסוד של מדינת ישראל, המחייבות הבטחת חופש ה' מצפון'.

ביום 1 ביוני 1954 הרשיע בית הדין הצבאי את זכרוני בעבירות שיוחסו לו בכתב האישום, ולאחר שנשמעו טיעוני הצדדים לעונש, גזר עליו ארבעה חודשי מאסר לריצוי בפועל בגין סירוב הפקודה, ושלושה חודשים נוספים בגין היעדרותו משירות. עוד נקבע, כי העונשים ירוצו במצטבר, כך שזכרוני נועד לשהות בבסיס הכליאה הצבאי שבעה חודשי מאסר, בסך הכל. זכרוני קיים את כוונתו המוצהרת, ושבית רעב, בשביתה שנמשכה גם לאחר מתן גזר הדין, והועבר מכליאתו לתנאי אשפוז בבית חולים צבאי.

האירועים המפורטים לעיל עוררו סערה ציבורית. כמה מאנשי הרוח החשובים בישראל באותה עת, מרטין בובר, הוגו ברגמן וארנסט סימון, פנו לראש הממשלה, משה שרת, וביקשו את התערבותו. ביום 19 ביוני 1954 עדכן הפרקליט הצבאי הפיקודי, כי אלוף פיקוד הצפון החליט להמתיק את עונשו של זכרוני ולהעמידו על שלושים ימי מאסר בלבד. כך, זכרוני סיים לרצות את עונשו ושחרר מכלאו. הוא הפסיק את שביתת הרעב שנמשכה 23 ימים, במהלכם השיל 19 ק"ג ממשקל גופו.

חשיבות הפרשה

הפרשה מדגימה את מאפייניו המורכבים של תחום סרבנות המצפון, ואף את הבדלי התקופות.

תופעת סרבנות המצפון החלה בטרם הוקמה המדינה ואינה ייחודית למדינת ישראל. את ניצניה הראשונים בישראל ניתן למצוא כבר בשנת 1925 עם הקמת תנועת "ברית שלום" שדגלה בסרבנות. עד למלחמת ששת הימים, היו מקרים מעטים יחסית של סרבנות מטעמי מצפון, שנבעו ממניעים פציפיסטיים. בשנות השבעים, חל שינוי באופייה של הסרבנות, אשר הפכה להיות מונעת ממניעים פוליטיים. תופעת הסרבנות - הן סרבנות מצפון או סרבנות כללית לשירות, הן סרבנות לפקודות מסוימות - הפכה רחבה בצורה משמעותית על רקע מלחמת לבנון הראשונה ואף התחזקה באינתיפאדה הראשונה כאשר קצינים בתפקידים בכירים במילואים תמכו בסרבנות על רקע פעילות צה"ל באזור יהודה ושומרון. התופעה הגיעה במספר הזדמנויות לבתי הדין ולבתי המשפט בישראל, ואף לפתחו של בית המשפט העליון.

בקשר לאמנון זכרוני, ראוי לציין, כי גם לאחר שחרורו ממאסר, זכרוני המשיך בשירות הצבאי, ביחידה שטיפלה בהתגוננות אזרחית – הג"א (פיקוד העורף של ימינו), ובתום שירותו הצבאי, למד עריכת דין. לאחר מלחמת ששת הימים ביקש להתגייס למערך המילואים של הפרקליטות הצבאית. לימים, זכרוני אף הפך לקצין ושירת כמודיע ומלווה משפחות נפגעים.

אמנון זכרוני היה לאחד מעורכי הדין המובילים בישראל, ובמהלך קריירה ארוכת שנים ייצג בתיקים פליליים בעלי משמעות ציבורית רבה. הוא זכה לסיווג ביטחוני גבוה, שאיפשר לו לייצג חשודים ונאשמים בתיקים ביטחוניים רגישים, ובהם את מרדכי ואנונו, נחום מנבר ושבתאי קלמנוביץ'. הוא שימש גם כיועצו של ראש הממשלה יצחק רבין לענייני שבויים ונעדרים, והיה מעורב במגעים לשחרורו של הנווט השבוי רון ארד. ביום 12 באוקטובר 2017 לקה זכרוני בדום לב ונפטר.

מדוע בחרתי בנושא:

כחלק מתפקידי כתובעת צבאית, אני נתקלת במקרים רבים של חיילים המסרבים לפקודות מפקדיהם, חיילים הנעדרים משירות סדיר או מילואים וחיילים המבצעים מעשים בניגוד מוחלט לנורמות ההתנהגות הנהוגות ולקבוע בפקודות הצבא.

במהלך הכתיבה, הופתעתי לראות כי נושא הסרבנות היה לסוגיה חשובה בציבוריות הישראלית בכלל ובצה"ל בפרט, גם בשנות החמישים. עניינו של זכרוני הוא דוגמה מורכבת, לאירוע שבו נדרשה הפרקליטות הצבאית לטפל ביד-קשה בסרבן, על מנת למגר תופעות אשר עלולות לפגוע במשמעת הצבא.

סרבני-המלחמה: ישותרר זכרוני

— מאת רפאל בשן, סופר, מעריב —
סרבני-המלחמה הישראלים עומדים לפתוח ב-
מסע ציבורי לשחרור מן הכלא של אמנון זכ-
רוני, בן ה-20, שנעצר בת"א באשמת סירוב ל-
שרת בצבא.

אמנון זכרוני הודיע בתחילה
בלשכת הניס, כי הוא מוכן ל-
קבל על עצמו תפקיד בלתי-
קרבי בצה"ל, לאחר מכן חזר
בו ואמר שלא יסכים לקבל על
עצמו שרות צבאי כלשהו, ואז
נאסר.

מר י. אבילאה, מנהל קשרי-
החוץ של הסרבנים, מסר, כי
סנו לשר הכטחון בבקשה ל-
התחשב בטענתו של זכרוני ש-
אינו יכול לשרת בצבא מטע-
מי מצפון.

זכרוני אינו חבר רשום בתנועת
הסרבנים, אך מוכיר הארגון
זוען, כי "העובדה שהיה מסר
גל לצום 4 ימים בכלא מראה
שהוא סרבן מלחמה אמיתי".

ההחלטה בענין זכרוני תקבע
במדה רבה גם את גורלם של
שאר מאה סרבני המלחמה הר-
ישראלים. בין הסרבנים מטעמי
מצפון מצויים כאלה שהסכימו
לשרת במגד"א והג"א, בעוד ש-
חלק אחר, המכונה "אבסוליטיס-
טים", סירבו בתוקף לקבל על
עצמם אפילו שרות אזרחי כ-
תחליף לתפקיד צבאי.

כתבה על שחרורו של זכרוני בעיתון מעריב מיום 19 במאי 1954

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- ענת שטרן, " ...כל הארץ היא חזית אך רחוק מזה שכל העם צבאי - שיפוט משתמטים וסרבני גיוס ב-
1948" תש"ח ואילך: מחקרים של האסכולה הירושלמית על מלחמה, צבא וחברה 173 (אלון קדיש עורך,
2015);
- Michael Keren, Zichroni V. The State of Israel: The Biography of a Civil Rights
; Lawyer, (2002)
- דן מרגלית, "חותם אישי: אמנון זכרוני", <https://www.youtube.com/watch?v=g0DuDSujtps>.